

ויקח יעקב אבן

אחותי

האומנם ?

נשאלתי על ידי כבוד הרב אברהם משה קצנלבוגן אם המילה אמנה בפסוק :

וְגַם אֶמְנָה אֶחֻתִי בֵּת אָבִי הוּא אֶדְ לֹא בֵּת אִמִּי, וַתְּהִי לִי לְאִשָּׁה.
בראשית כ' י"ב

נגזרת מהמילה אֶמֶן ופירושה איפוא אמת, כאילו כתוב "נכון הדבר שהיא אחותי בת אבי."

בעניין זה קובע רס"ג :

וְגַם אֶמְנָה אֶחֻתִי – ובאמת היא קרובתי מצד אבי
אמונות ודעות מ"ד פ"ה

והרמב"ם במשנה תורה קובע להלכה :

שש עריות אסורות על בני נח. האם, ואשת האב, ואשת איש, ואחותו מאמו, וזכור, ובהמה. שנאמר על כן יעזוב איש את אביו וזו אשת אביו. ואת אמו' כמשמעה. ודבק באשתו ולא באשת חבירו. באשתו ולא בזכור. והיו לבשר אחד להוציא בהמה חיה ועוף שאין הוא והם בשר אחד. ונאמר אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה. משנה תורה הלכות מלכים פרק ט' הלכה ה'

ובעניין המילה אמנה מסביר הרד"ק :

וְגַם אֶמְנָה – כמו באמת, וכן אמנה אנכי חטאתי, וכן ענינו עם מ"ם, אמנם פירוש הרד"ק על בראשית כ' י"ב

ואילו רבנו בחיי מבין את המילה קצת אחרת :

וְגַם אֶמְנָה – אמונה בפי - אחותי בת אבי היא.

יש להקדים ולומר שהמילה **אָמנָם** נגזרת מהמילה **אמן**, ופירושה **אכן**, **אמת**
הדבר :

וְעַתָּה כִּי **אָמַנְתָּ**, כִּי אִם גֵּאֵל אֲנֹכִי רות ג' י"ב
אָמַנְתָּ ה' הִחְרִיבוּ מַלְכֵי אֲשׁוּר אֶת הַגּוֹיִם וְאֶת אֶרְצָם.
מלכים ב' י"ט י"ז ישעיהו ל"ז י"ח
אָמַנְתָּ יְדַעְתִּי כִּי כֵן איוב ט' ב' (ועוד הרבה בספר איוב).

המילה **אמנם** מופיעה גם בשתי צורות דקדוקיות אחרות.
בצורה **אָמַנְתָּ** המשמשת בשאלה או בתמיהה :
הֲאֵף **אָמַנְתָּ** אֵלֹד וְאֲנִי זָקַנְתִּי ? בראשית י"ח י"ג
לָמָּה לֹא הִלַּכְתָּ, אֵלֵי ? ה**אָמַנְתָּ** לֹא אוֹכַל כְּבָדְךָ ? במדבר כ"ב ל"ז
ובצורה **אָמַנָה** המופיעה בפסוקנו ובפסוק :
וַיַּעַן עָכָן אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר : **אָמַנָה** אֲנֹכִי חָטַאתִי לַה' יהושע ז' כ'

אמת ואמונה

השורש **אמן** פירושו אמת, ולכן אמירת "אמן" הינו אישור לכך שדבר הינו אמת, "נאמן" הינו מי שחושבים אותו להיות דובר אמת, וכן "להאמין" הינו לגרום לדבר להיות מוחזק כאמת.

וְאָמַרְתָּ הָאִשָּׁה, אָמֵן אָמֵן (כלומר אמת אמת!) במדבר ה' כ"ב
אֲשֶׁר הִמְתַּבְּרָךְ בְּאֶרֶץ יִתְבָּרָךְ בְּאֱלֹהֵי אָמֵן, וְהִנְשַׁבַּע בְּאֶרֶץ יִשְׁבַּע
בְּאֱלֹהֵי אָמֵן (כלומר באלוהי אמת) ישעיהו ס"ה ט"ז
ואם **אמן** פירושו אמת, למה לנו המילה **אמת**? אמת הינה צורת הנקבה של **אמן**. כנראה הצורה היתה אמורה להיות אמנת, אבל ה"נ" נפלה ובמקומה תשלום דגש:

אֲשֶׁר לֹא עָזַב חֶסְדּוֹ וְאֶמְתּוֹ מֵעַם אֲדֹנָי בראשית כ"ד כ"ז
חֶסְדְּךָ וְאֶמְתְּךָ תִּמְיֵד יְצַרְוֵנִי תהלים מ' י"ב

אחותי

הפירוש **אמנה** = **נכון הדבר** מעלה את שאלת קרבתה של שרה לאברהם. האם באמת שרה הינה אחותו של אברהם?

רש"י (שאינו דן במשמעות המילה אמנה) אומר שכן, ומזכיר את ההלכה בעניין בני נח שראינו אצל הרמב"ם.

אָחוֹתַי בַּת אָבִי ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לעובד עבודת אלילים, וכדי לאמת דבריו השיבו כן.

כדי להבין את כוונתו של רש"י כאן, עלינו לחזור לפסוק קודם.

וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחֹר לָהֶם נָשִׁים: שֵׁם אִשְׁתּוֹ אַבְרָם שָׂרָי, וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָחֹר מְלֵכָה, בַּת הָרֵן אֲבִי מְלֵכָה וְאָבִי יִסְכָּה בראשית י"א כ"ט

טעמי המקרא הינם דו-משמעיים כאן, גם שָׂרָי וגם מְלֵכָה מופיעים באופן חריג בזקף קטן. לכן לא ברור אם המילים **בת הרן** מתייחסים רק למלכה או גם לשרי. אמנם הפסוק עצמו מבהיר שהרן הינו אבי מלכה ואינו אבי שרי, אבל הפרשנים, בעקבות התלמוד, מזיהים את יסכה עם שרי. ואם הרן זה הינו הרן בן תרח, הרי שרי הינה אחייניתו של אברהם.

תנא משום רבינו - מקום נתבצר להם בגיהנם ועמדו עליו שבע נביאות. מאן נינהו? שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה, ואסתר. שרה דכתיב "אבי מלכה ואבי יסכה". ואמר ר' יצחק - יסכה זו שרה! ולמה נקרא שמה יסכה? שסכתה ברוח הקדש, שנאמר "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה". ד"א יסכה שהכל סוכין ביופיה. מגילה י"ד.

יסכה זו שרה, על שם שסכה ברוח הקודש, ושהכל סכין ביופיה. ועוד יסכה לשון נסיכות, כמו שרה לשון שררה. רש"י שם

איך הגיעו לזיהוי מוזר זה **יסכה** = **שרי**? בעל הטורים מציע פתרון (דחוק):

שרה בא"ת ב"ש (הינו) בגי'ץ, שהיא בגימטריא יסכה. זה הוא רמז למה שאמרו חכמים, זכרם לברכה, יסכה זו שרה. פירוש בעל הטורים על בראשית י"א כ"ט

אבל אם נקבל את הזיהוי, שרה הינה אחייניתו של אברהם, ולא אחותו!
נמשיך לקרוא ברש"י ובפרשנים האחרים:

ואם תאמר והלא בת אחיו היתה, בני בנים הרי הם כבנים, והרי היא בתו של תרח. וכך הוא אומר ללוט - כי אנשים אחים אנחנו.
רש"י שם

אָחֹתִי בַת אָבִי הוּא כי בני בנים הרי הם כבנים. והיא היתה בת הרוך בן תרח.
אֵךְ לֹא בַת אִמִּי לא אחותי ממש, שיצאה מבטן אמי, והיא מותרת לי, ותהי לי לאשה. רשב"ם שם

ולא היתה בת אביו, אלא בת הרוך היתה, שהיה בנו של תרח, שנאמר "בת הרוך אבי מלכה ואבי יסכה". ויסכה זו שרי, ובני בנים הרי הן כבנים, ומזה אמר "בת אבי" כלומר "בת בן אבי" רבנו בח"י שם

דעתו של אבן עזרא אינה נוחה מהקביעה **יסכה = שרי**. מצד אחד הוא נאלץ להזכיר:

וְאָבִי יִסְכָּה וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה. ואם קבלה, נקבל. אבן עזרא שם

ואילו מצד שני הוא מתנגד לדעה (והתנגדות זאת מצוטטת על ידי הרמב"ן), וממשיך:

והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם, איננו ישר בעיני זה הטעם. ואילו היה כך היה הכתוב אומר "ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו". גם כן אילו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר "ואת שרי בת בנו" כאשר כתב על לוט.
אבן עזרא שם

וכן

אָחֹתִי בַת אָבִי הוּא יש אומרים שהוא כמו אלהי אבי אברהם. והנכון בעיני שדחה אבימלך בדברים כפי צורך השעה, ובפסוק "אנכי עשו בכורך" אביא חברים. אבן עזרא שם

תרי"ג מצוות

ולמה מתנגד אבן עזרא לרעיון?

לפי פשוטו של מקרא, קיימו אברהם יצחק ויעקב רק את שבע מצוות בני נח, וכן את מצוות ברית המלה. יתר תרי"ג המצוות נתנו בהר סיני, ולא נתחייבו בהן לפני כן. הרמב"ם במורה נבוכים שואל למה ה' נתן את המצוות בסיני ולא לפני כן.

ומדוע צווה בזמן זה ולא ציווה לפניו ולא לאחריו? ... תשובת כל השאלות הללו היא לומר - כך רצה, או כך חייבה חכמתו, כשם שהמציא את העולם בעת שרצה בצורה זו, ואין אנו יודעים את רצונו בכך ולא אופן החכמה בייחוד צורותיו וזמנו, כך לא נדע רצונו או הכרעת חכמתו בייחוד כל מה שקדמה השאלה עליו רמב"ם מורה נבוכים (תרגום קאפח) חלק ב' פרק כ"ה

ואולם, העמדה המדרשית היא אחרת.

מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא נתנה, שנאמר, עֲקֵב אֶשֶׁר שָׁמַע אֲבְרָהָם בְּקֶלְי, וַיִּשְׁמַר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקֹּתַי וְתוֹרֹתַי. משנה קידושין פרק ד' משנה י"ד

רב סעדיה גאון, בהקדמתו לספר אמונות ודעות, מוסיף הוכחה נוספת מהפסוק:

כִּי יִדְעַתִּי לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת בְּנָיו וְאֶת בְּיָתוֹ אַחֲרָיו, וְשָׁמְרוּ דְרָדָה ה' בראשית י"ח י"ט

ולכן נדחקים חז"ל להסביר פסוקים כגון

וַיִּקַּח חֲמֵאָה וְחָלָב וַיָּבֶן הַבְּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּתֵּן לַפְּגִיחַם בראשית י"ח ח'

ועוד יותר נישואים המנוגדים ללאו מפורש

עֲרוֹת אַחֲוֹתַי בַּת אַבְיָד או בַּת אִמָּךְ, מוֹלְדֵת בַּיִת או מוֹלְדֵת חוּץ, לֹא תִגְלַח עֲרוֹתָיו. ויקרא י"ח ט'

תירוץ לדבר מופיע בגמרא :

ת"ש "וגם אמנה אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי" מכלל דבת האם אסורה. ותסברא אחותו הואי בת אחיו הואי, וכיון דהכי הוא לא שנא מן האב ולא שנא מן האם שריא. אלא התם הכי קאמר ליה - קורבא דאחות אית לי בהדה מאבא ולא מאמא. סנהדרין נח:

וגם המפרשים מתרצים איש איש כדרכו.

אומנות אחרת

נחזור לשאלה איתה פתחנו. האם אַמנה בהכרח משמעה כאן אמנם ?

ברצוני להציע אפשרות אחרת.

לשורש אמ"ן, בנוסף למשמעה הנגזרת מהמילה אַמון, ישנה משמעות הנגזרת המילים אַם.

כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֱמוֹן אֶת הַיֶּנֶק במדבר י"א י"ב

הָאֱמָנִים עָלַי תּוֹלְעוּ, חִבְּקוּ אֲשַׁפְּתוֹת אֵיכָה ד' ה'

משמעה המקורית של המילה אומן הינו מי שבא במקום האם, והאמון הינו התינוק שנמסר לאומן (לאימוץ). המשמעות הורחבה למי שבא במקום האם והאב

וַיְהִי אֱמוֹן אֶת הַדְּסָה, הִיא אֶסְתֵּר בַּת דָּדוֹ, כִּי אֵין לָהּ אָב וְאִם אסתר ב' ז'

וְאֵת מֵאֶמֶר מְרַדְּכֵי אֶסְתֵּר עֲשֵׂה, כַּאֲשֶׁר הִיְתָה בְּאֶמְנָה אֶתּוֹ. אסתר ב' כ'

אַמנה כאן הינה המצב בו נתון תינוק ללא הורים שברשות אומן (משמעות המשמשת בעברית של ימינו בביטוי משפחת אומנה).

אם כן, ניתן להבין מהפסוק ששרי היא "אמנה אחות", דהיינו "אחות מאומצת", ולא "אחות ביולוגית". לפי פירוש זה הוריה של שרי נפטרו בעוד שרי היתה קטינה, ותרח לקחה לו לבת.

פירוש זה, מיישב את כל הבעיות שהעלנו עד כה.

לא נקב המקרא בשמו של אבי שרי, כשם שנקב בשמו של אביה של מלכה, כי הוא נפטר בעוד שרי היתה קטנה, ותרח הוא שגידל אותה.

ברור איפוא שאברהם דיבר אמת כאשר קרא לשרה **אחותי בת אבי**, למרות שהיא אינה בת אימו בכלל.

לעומת זאת ברור כי לא חל עליו איסור לשאת אותה לאישה, ולכן אין סתירה כלל לקביעה המדרשית שהאבות קיימו תרי"ג מצוות.